Uluslararası
Geçmişten Günümüze

Malatyalı İlim ve Fikir İnsanları Sempozyumu

17-19 Kasım 2017 MALATYA

BİLDİRİLER

I. CİLT

Editörler

Prof. Dr. Nusret AKPOLAT
Prof. Dr. Fikret KARAMAN
Prof. Dr. Mustafa ARSLAN

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
MALATYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

Sempozyum Onur Kurulu

Prof. Dr. Ahmet KIZILAY
İnönü Üniversitesi Rektörü

Ahmet ÇAKIR
Malatya Büyükşehir Belediye Başkanı

Sempozyum Düzenleme Kurulu Başkanı

Prof. Dr. Fikret KARAMAN

İnönü Üniversitesi Yayınları

ISBN
978-975-8573-54-7 (Takım)
978-975-8573-55-4 (1. Cilt)
1. Baskı Ekim 2018, Ankara 1,000 Adet

Düzenleme Kurulu

Prof. Dr. Neslihan DURAK
Prof. Dr. Mustafa ARSLAN
Doç. Dr. İlhan ERDEM
Doç. Dr. Mehmet BİRSİN
Doç. Dr. Mehmet Korkut ÇEÇEN
İhsan GENCAY
Yrd. Doç. Dr. Murat ZENGİN
Yrd. Doç. Dr. Ahmet KARADAĞ
Hamit Süha HOTAR
Arş. Gör. Mehmet Emin ŞAHİN
Arş. Gör. Okan AÇIL

Sempozyum Sekretaryası

Arş. Gör. Mehmet Emin ŞAHİN
Arş. Gör. Okan AÇIL

BASKI

TDV İletişim

Serhat Mahallesi 1256 Sk. No: 11
Yenimahalle / Ankara
Tel.: 0312. 354 91 31 (pbx)
Faks: 0312. 354 91 32
e-posta: tdvyayin@diyanetvakfi.org.tr

Açıklama:
Bildirilerdeki görüşlerin yasal ve bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir.

MALATYALI NİYÂZÎ MISRÎ İLE VÂNÎ MEHMED EFENDİ'NİN KÂDIZÂDELİLER-SİVÂSÎLER OLAYINDAKİ ÇEKİŞMELERİ

Ferzende İDİZ[1]

ÖZET

Osmanlı tarihine "Kâdızâdeliler-Sivâsîler mücâdelesi" olarak geçmiş olan olaylar, XVII. Osmanlı Devletinin önemli vakalarındandır. IV. Murad, Sultan İbrahim ve IV. Mehmed devirlerini içine alan ve aralıklarla sürmüş olan söz konusu olaylar dizisini tarihçiler genellikle üç döneme ayırmışlardır. Birinci Dönem: Kâdızâde Mehmed Efendi (öl.1045/1635) ile Abdulmecid Sivâsî (1049/1639) arasında başlayan mücâdele. İkinci Dönem: Vâiz Üstüvânî Mehmed (öl.1072/1661) ile Halveti Şeyhi Abdulahad en-Nûrî (öl.1061/1651) arasında devam eden mücâdele. Üçüncü Dönem: Malatyalı Niyâzî Mısrî (öl.1105/1694) ile Vânî Mehmed Efendi (öl.1096/1685) arasında devam eden mücâdele safhası. Bu tebliğde Malatyalı sûfî ve âlim bir zât olan Niyâzî Mısrî ile Saray hocalığı yapmış Vanlı âlimlerden Vânî Mehmed Efendi arasında geçmiş olan üçüncü dönem mücâdeleleri üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mısrî, Vânî, Malatya, Kâdızâde, Sivâsî.

1 Doç. Dr. Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Tarihi ve Felsefesi Anabilim Dalı (email: f.idiz65@gmail.com)

Giriş

Osmanlı Devleti, ilim ve irfân (medrese ile tekke) dengesini muhafaza ede gelmiştir. Ancak söz konusu denge, devletin sosyal, siyasi ve ekonomik durumuna göre zaman zaman bozulmuş, hatta bu iki önemli kurum bazen karşı karşıya gelebilmiştir.

Nitekim XVII. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı'nın içine girdiği sosyal, siyasi ve ekonomik sıkıntılara paralel olarak medrese-tekke dengesinin de bozulduğu ve bu iki kurumun karşı karşıya geldiği görülmüştür. Bir nevi medrese ve tekke mücâdelesi diyebileceğimiz bu olay, Osmanlı tarihinde "Kâdızâdeliler-Sivâsîler mücâdelesi" olarak yer almıştır. Ancak olaylar lokal olup genel bir mücâdeleden (medrese ve tekkeler arasında) bahsetmek doğru olmaz.

Kadızâdeliler-Sivasîler olayı, XVII. yüzyılda Osmanlılar'da medreseyi temsil ettikleri söylenen vâizler ile tekkeyi temsil ettikleri ifâde edilen sûfîler arasında cereyan etmiş olan sosyal ve ictimâi mücâdelenin adıdır. *"Söz konusu olayları gündeme taşıyan kişi, Kâdızâde Mehmed Efendi (öl.1045/1635)[2] olmuştur. Onun lakabından dolayı taraftarlarına, "Kâdızâdeliler" veya halk arasında "Fakih" den bozma "Fakılar" denilmiştir. Sözde bid'atlara karşı olmak ve bid'atları yok etmek adına yapılan bu saldırıların hedefinde aslında mutasavvıflar yer almıştır. Bundan dolayı buna dönemin tanınmış halvetî şeyhlerinden Abdulmecîd Sivâsî (öl.1049/1639)[3] ile Ömer Fânî Efendi[4] ve Mevlevî İsmâîl Dede başta olmak üzere önde gelen bazı mutasavvıflar karşı çıkmış ve sert cevaplar vermişlerdir. Tekke tarafında daha çok Abdulmecîd Sivâsî ön plana çıktığı için, mutasavvıfları savunan bu kesime de onun lakabından hareketle "Sivâsîler" ismi verilmiştir.[5] Kısaca bu şekilde başlayan ve adına Kâdızâdeliler-Sivâsîler denilen olaylar büyüyerek devam etmiştir."*[6]

2 Kadızâde hakkında geniş bilgi için bak., Kâtip Çelebî, *Mîzânü'l-Hakk fî ihtiyâri'l-ehakk*, ter. Süleyman Uludağ, Kabalcı Yay., İstanbul, 2008, s. 220; Şeyhî Mehmed Efendi, *Vakâyiü'l-fudalâ*, haz. Abdulkadir Özcan, Çağrı Yay., İstanbul, 1989, c. I, s. 59; Nâimâ Mustafa Efendi, *Naîmâ Tarihi*, çev. Zuhuri Danışman, Zuhuri Danışman Yay., İstanbul, 1969, c. VI, s. 2717; Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, İnkılap Yay., İstanbul, 2006, s. 155; Cengiz Gündoğdu, *Bir Türk Mutasavvıfı Abdülmecîd Sivâsî*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2000, s. 86; a. mlf., "Şeyh Muhammed Nazmi'nin Kâtip Çelebi'yi Tenkidi Üzerine Bir Mülahaza" *Ekev Akademi Dergisi*, Sayı: 3 (Kasım 1998), ss. 189-190.

3 Sivâsî hakkında geniş bilgi için bak. Çelebî, *Mîzânü'l-Hakk*, s. 220; Muhammed Nazmi, *Hediyyetü'l-İhvân*, (İnceleme ve Edisyon Kritikli Metin, Doktora Tezi İkinci Kısım) Haz. Osman Türer, Ankara, 1982, s. 119 vd.; Mahmud Cemâleddin Hulvi, *Lemazat-ı Hulviyye ez-Lemeât-ı Ulviyye*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Efendi, No: 4536, vr. 202; Hüseyin Vassaf, *Sefine-i* Evliyâ-ı *Ebrâr (Şerh-i Esmâr-ı Esrâr)*, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, No: 32307, I, 62 vd.;Naîmâ Tarihi, c. VI, s. 2717; Gündoğdu, *"a.g.m"*, ss. 191-192.

4 Bak. Ferzende İdiz, *Ömer Fânî Efendi ve Tasavvufa Dâir Üç Eseri*, İnsan Yay., İstanbul, 2011.

5 Semiramis Çavuşoğlu, "Kâdızâdeliler" *DİA*, İstanbul, 2001, c. XXIV, s. 100; Gündoğdu, "a.g.m." s. 189 (Dip not 2); Ahmet Yaşar Ocak, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Dinde Tasfiye (Pürütanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış: Kadızadeliler Hareketi", *Türk Kültürü* Araştırmaları, c. XIX, Sayı: 1-2, Ankara, (1979-1983), s. 208; Mehmet Karagöz, "Osmanlı Fikir Hayatında Kadızâdeliler", *Türkler*, Cilt XI, Ankara, 2002, s. 141.

6 Ferzende İdiz, "Kâtip Çelebî'nin Mîzânü'l-Hakk Adlı Eseri Bağlamında Kâdızâdeliler-Sivasîler Mücâdelesi" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 39 (Ağustos 2015, www.sosyalarastirmalar.com)

Kökleri İbn Teymiyye (öl.728/1328)'ye kadar varan meselede tartışmaya sebep konuları üç başlıkta özetlemek mümkündür:

1. Tasavvufi düşünce ve uygulamalarla ilgili meseleler: Semâ' ve deverânının câiz olup olmadığı, zikir ve musiki konuları.

2. Dini inanışlar ve ibâdetlerle ilgili meseleler: Matematik, felsefe gibi aklî ilimleri okumanın câiz olup olmadığı; Hızır (a.s.)'ın hayatta bulunup bulunmadığı, Kur'ân-ı Kerîm'in makâmla okunmasının câiz olup olmadığı, Firavun'un imanla ölüp ölmediği; İbn Arabî'nin kâfir sayılıp sayılmayacağı, Yezid'e lanet edilip edilemeyeceği, kabir ziyaretinin câiz olup olmadığı, Regâib, Berat ve Kadîr gibi mübârek gecelerde cemaatle nâfile namaz kılınıp kılınamayacağı, vb.

3. İçtimai ve siyasi hayatla ilgili meseleler: Tütün, afyon şarabı ve kahve gibi keyif verici maddelerin kullanılmasının haram olup olmadığı, rüşvet almanın mahiyeti ve hükmü, namazlardan sonra musafahanın ve inhinanın (el etek öpme, selam verirken eğilme) câiz olup olmadığı.[7]

Tartışılan bu meselelerde Kâdızâdelilerin, yukarıda sayılan tartışma konularını haram veya bid'at saymalarına karşın, Sivâsîlerin olumlu tavır takındıkları ve genel anlamda câiz kabul ettikleri görülmektedir.

IV. Murad, Sultan İbrahim ve IV. Mehmed devirlerini içine alan ve aralıklarla sürmüş olan söz konusu olaylar dizisini üç dönem halinde ele almak mümkündür.

Birinci Dönem: Kâdızâde Mehmed Efendi (öl.1045/1635) ile Abdulmecid Sivâsî (1049/1639) arasında başlayan mücâdele.

İkinci Dönem: Vâiz Üstüvânî Mehmed (öl.1072/1661) ile Halveti Şeyhi Abdulahad Nûrî (öl.1061/1651) arasında devam eden mücâdele

Üçüncü Dönem: Malatyalı Niyâzî Mısrî (öl.1105/1694) ile Vânî Mehmed Efendi (öl.1096/1685) arasında devam eden mücâdele safhası.[8]

Tebliğimizin asıl konusunu üçüncü dönem teşkil edecektir. Ancak mevzuya geçmeden önce olaylarda başı çekmiş olan Niyâzî Mısrî ile Vânî Mehmed Efendi hakkında kısaca bilgi vermek yararlı olacaktır.

1. Vânî Mehmed Efendi

Tam ismi, Vânî Muhammed b. Bistâm b. Rustem b. Halîl el-Hü-

7 Bak. Çelebî, *Mîzânü'l-Hakk*, ss. 154-216; Nazmi Efendi, *Hediyyetü'l-İhvân*, ss. 176-179; Çavuşoğlu, "Kâdızâdeliler" c. XXIV, s. 100; Cengiz Gündoğdu, *Bir Türk Mutasavvıfı Abdülmecîd Sivâsî*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2000, ss. 94-95; İdiz, "Kâdızâdeliler Sivâsîler", s. 1055.

8 Bak. Çavuşoğlu, "Kâdızâdeliler", c. XXIV, ss. 100-102; Mustafa Aşkar, *Niyâzî-i Mısrî: Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İnsan Yay., İstanbul, 2011, s. 100.

seynî el-Hoşabî (1096/1685)'dir.[9] Van'ın Gürpınar ilçesine bağlı Hoşab (Güzelsu) beldesinde doğmuştur. "Hoşabî" nisbesini buradan almıştır. Aynı şekilde Vanlı olması sebebiyle "Vânî," ve Vânî Efendi nisbeleriyle de tanınmıştır. Bu nisbesinden dolayı, zaman zaman başka bir Vanlı olan Vankulu Mehmed Efendiyle de karıştırılmıştır.[10]

Vanî Mehmed Efendi, ilk tahsil hayatına Van'da başlamış, ardından Tebriz, Gence ve Karabağ'a gitmiştir. Karabağ'da zamanının mürşidi Molla Nureddin Şirvanî'nin hizmetine girmiş ve onun yanında on yıl kadar bir süre kalarak Tefsir, Hadis, Fıkıh ve Tarih bilgileri yanında; tasavvufta da Halvetiyye Tarikatı'nın inceliklerini öğrenmiştir. Bu seyahatlarinden sonra Erzurum'a gelerek yerleşmiştir.[11]

Vânî Efendi daha başka tarîkatlarla da ilgilendiyse de bu yolda devam etmeyip daha çok zâhirî ilimlerle meşgul olmuştur.[12] Vâizlik, sultan hocalığı ve ordu vâizliği gibi görevlerde bulunan Vânî Efendi'nin Ahmed, Mahmûd ve Selman adlarında üç çocuğu olmuştur.[13]

Vanî Mehmed Efendi Erzurum'da iken, 1659 yılında Erzurum Beylerbeyi Köprülü Fazıl Ahmet Paşa ile tanışmıştı. Köprülü, bir süre sonra sadrazam olunca, o da saraya hoca olarak girmiştir. Kendisini çok iyi yetiştiren Vânî Mehmed Efendi, sarayda çok tutulmuş ve IV. Mehmed'in hocası olmuştur.[14]

vezîriazâm Kara Mustafa Paşa'nın etkisiyle Vânî Efendi, istekli olmayan padişahı II. Viyana seferine vaazlarıyla ikna etmiş; ancak sefer bozgunla sonuçlanınca IV Mehmed kamuoyunun tepkisini azaltmak için Vânî Efendi'yi görevden uzaklaştırıp 1683 yılında Bursa'ya sürgün etmiştir.[15] Bu olay, Vânî Mehmed Efendi'yi çok üzmüştür. Vânî Mehmed Efendi, bundan sonra pek fazla yaşamayıp

9 Bak. Vânî Mehmed Efendi, *Arâisü'l-Kur'ân*, Süleymâniye Ktp., Râşid Efendi bl. No: 21525, vr. 1b; Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zünûn*, İstanbul, Maarif Matbaası, 1943, c. II, s. 1131; Erdoğan Pazarbaşı, *Vânî Mehmed Efendi ve Arâisü'l-Kur'ân*, Van Belediyesi Yay., Van, 1997, s. 17.

10 Bak. Pazarbaşı, *Vânî Mehmed Efendi*, s. 18.

11 Şeyhi Mehmed Efendi, *Şakaik-i Numaniyye ve Zeyilleri*, haz. Abdulkadir Özcan, Çağrı Yay., İstanbul, 1989, c. III, s. 580; Pazarbaşı, *Vânî Mehmed Efendi*, s. 20; Ferzende İdiz, *Van ve Çevresinde Yaşamış Mutasavvıflar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2000, s. 140. (Şeyhi Mehmed Efendi, Vânî için "*... ve vasıl-ı derece-i akl-i müstefad olduklarında, tahsil-i ilim ve irfâna âzimet ve büldan-i âcemi seyahata niyet edip, ibtidaen Tebriz'e dahil ve oradan Karabağ, Gence'ye vâsıl olup, Molla Nureddin (Şirvanî) ve Karabağî İsmail Efendi ve Veliyuddin Efendi ve Muhammed Abdulmü'min Efendi hizmetlerinin pişgâhı (huzurlarında) fedail-i penahlarından (sığınma) der yüzger lale-i fehm (anlayış) ve itkan (takva) ittikten sonra Erzurum'a revan olmuşlar...*" der). Bak. Şeyhi Mehmed Efendi, *Şakaik Zeyli*, c. III, s. 580.

12 Bak. Pazarbaşı, *Vânî Mehmed Efendi*, s. 21.

13 Pazarbaşı, *Vânî Mehmed Efendi*, s. 27; İdiz, *Van ve Çevresi*, s. 143; Erdoğan Pazarbaşı, "Mehmed Efendi Vanî", *DİA*, Ankara, 2003, c. XXVIII, s. 458.

14 Erdoğan, *Vânî Mehmed Efendi*, s. 43.

15 *Tarih-i Raşid*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüseyin Kazım Bl., 53/1-II, c. I, s. 483; *Van Kütüğü*, Heyet, Türk Hava Kurumu Matbaası, Ankara, 1992, ss. 185-186; Pazarbaşı, *Vânî Mehmed Efendi*, s. 41; aynı yazar, "Mehmed Efendi", c. XXVIII, ss. 458-459; İdiz, *Van ve Çevresi*, s. 143.

1096/1685 yılında Cuma günü vefat etmiştir. Yaptırdığı caminin girişinde defnedilen Vânî'nin kabri halen Bursa Kestel'dedir.[16]

2. Niyâzî Mısrî

Niyâzî Mısrî (öl.1105/1694), 1027/1618'de[17] Malatya'nın Aspozi kasabasında doğmuştur. Asıl adı Mehmed (Muhammed)'dir. Ancak, şiirlerinde, "Mısrî" ve "Niyâzî" mahlaslarını kullandığı için bu iki mahlasın birleştirilmesiyle Niyâzî Mısrî diye tanınmıştır.[18] Babası Nakşibendî müntesiplerinden Soğancızâde Alî Çelebî'dir. İlk tahsiline memleketinde başlayan Mısrî, daha sonra bu amaçla Diyarbakır ve Mardin'e giderek kelâm ve mantık dersleri almıştır. 1050/1640 yılında Mısır'a gidip Ezher Medresesi'nde ilim tahsiline devam etmiştir.[19]

Bu arada Şeyhuniye medresesinde bulunan ve ismi bilinmeyen bir şeyhe intisab etmiş, daha sonra rüyasında Abdulkadir Geylânî'nin işâret etmesi üzerine yeni bir mürşid bulmak üzere şeyhinin izniyle Mısır'dan ayrılarak İstanbul'a gitmiştir. Ardından Anadoluda seyahat edip Uşak'a gitmiş, Uşak'ta iken buraya gelen Halvetiyye Şeyhi Ümmî Sinan'a intisab etmiştir. Ümmî Sinan'la beraber Elmalı'ya gidip dokuz yıl sonra hilâfet alarak Uşak, Çal ve Kütahya bölgelerinde irşâda başlamıştır.[20] Kâdızâdeliler olaylarında hakkında çıkan dedikodular sebebiyle 1072/1661 yılında Bursa'ya, Oradan Edirne'ye gitmiş,[21] yaptığı bir vaaz sebebiyle 1085/1674 yılında Rodos adasına gönderilerek dokuz ay hapsedilmiştir. Dokuz aydan sonra tekrar Bursa'ya dönmüştür. Bu arada yaptığı evlilikten Fatma ve Çelebî Ali adlarında iki çocuğu olmuştur.[22]

Bursa'da iken şerîata muhalif sözler söylediği gerekçesiyle Bursa kadısının şikayetiyle 1088/1677 yılında Limni Adası'na sürgün edilmiştir. İki yıl sonra serbest bırakılan Mısrî, Bursa'ya dönmemiş ve burada on beş yıl yaşadıktan sonra Bursa'ya gelmiştir.[23]

Mısrî, sürgünden döndükten bir yıl sonra yani 1103/1693 yılında ordunun Avusturya seferine çıkacağını işitince 200 müridiyle birlikte sefere katılmak üzere hazırlanmış, haberi alan padişahın, zahmet buyurmayın duâcı olunuz isteğine itibar etmeyen Mısrî, Edirne'ye doğru yola çıkmıştır. Bu esnada padişahın vazgeçirme ça-

16 Erdoğan, *Vânî Mehmed Efendi*, s. 43.

17 Niyâzî Mısrî, *Mecmûa*, Bursa Eski Eserler Ktp., Orhan bl. No: 690, vr. 9a; Aşkar, *Niyâzî-i Mısrî: Hayatı*, s. 66.

18 Bak. Aşkar, *Niyâzî-i Mısrî: Hayatı*, ss. 66-68.

19 Bak. Aşkar, *Niyâzî-i Mısrî; Hayatı*, ss. 70-75.

20 Bak. Aşkar, *Niyâzî-i Mısrî: Hayatı*, ss. 85-91.

21 Mustafa Tatcı, "Limni'de Sürgün Bir Veli: Niyâzî-i Mısrî", *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması*, Eskişehir, 2014, s. 203.

22 Mustafa Aşkar, "Niyâzî-i Mısrî" *DİA*, İstanbul, 2007, c. XXXIII, ss. 165-167; Aynı yazar, *Niyâzî-i Mısrî: Hayatı*, ss. 61-97; Tatcı, "Niyâzî-i Mısrî", s. 204..

23 Aşkar, "Niyâzi-i Mısrî", c. XXXIII. s. 167.

baları da sonuç vermemiştir. Mısrî'nin Edirne'ye geldiğini ve öğle namazında Selimiye Câmii'nde vaaz vereceğini işiten halk camiyi doldurmuştur. Bundan endişelenen padişah, sadrazamın telkiniyle Mısrî'yi tekrar otuz mürîdiyle beraber Limni adasına sürgün etmiştir. Otuzdan fazla eseri bulunan Niyâzî Mısrî, bir yıl sonra (1105/1694) Limni'de vefat etmiştir. Kabri Limni Adası'ndadır.[24]

Vânî Mehmed Efendi ile Niyâzî Mısrî Arasındaki Mücâdele

Yukarıda da belirtildiği gibi kâdızâdelilerden dolayı Mısrî, 1071/1661 senesinde Bursa'ya hicret etmiş ve burada irşadla meşgul olmuştur. Mısrî, Bursa'da zikir ve irşâdla meşgul iken deverân zikri ve musikinin helâl olup olmadığı tartışması tekrar başlatılmıştır. Şeyhülislâm Alî Cemâlî (öl.1526) Efendi'nin deverân hakkında verdiği müsbet fetvâ yeterli görülmeyip, Çivizâde'nin deverânın haram olduğuna dâir fetvâsı galib gelmiştir. Bu arada zaman içerisinde saray hocalığına kadar yükselmiş olan Vânî Mehmed Efendi, buradaki nüfuzunu kullanarak Şeyhülislâm Minkarîzâde (öl.1677)'nin fetvâsıyla bütün tekkelere kesin emirler vererek deverânın yasaklanmasını sağlamıştır.[25] 1693 senesine kadar devam edecek olan bu yasağa, Edirne'de Kâdirî şeyhi, Bursa'da Eşrefzâde, İsmail Hakkı ve Niyâzî Mısrî gibi bazı zâtlar uymamış ve deverân zikrini icrâ etmeye devam etmişlerdir.[26] Böylece nisbeten durma noktasına gelmiş olan Kadızâdeliler-Sivâsîler mücâdelesinin üçüncü safhası başlamıştır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi tarihçiler, Kâdızadeliler-Sivâsîler olaylarını üç safhada ele almışlardır. Söz konusu olayların üçüncü safhasında Kâdızâdeliler tarafına Vânî Mehmed Efendi, Sivâsîler tarafına ise Niyâzî Mısrî öncülük etmiştir. Vânî Efendi'nin etkisiyle başlayan zikir ve deverân yasağı için tarihçiler, Yasağ-ı bed (kötü yasak) kelismesiyle tarih düşmüş ve Vânî Efendiyi, kapanmış olan mücâdelenin başlatıcısı olarak görmüşlerdir.[27]

Mısrî olayı özetle şöyle anlatmıştır: *"Bin yetmiş bir (1661) evahirinde Uşak'dan Burusa'ya muzdar-ı hicret itdik. ve ittifak-ı münkirîn ol sene tekyeleri hedm ve yerlerine medrese binâsı idi. Bin seksen beş senesinde (1674) onlarla aramızda sulhumuz vaki oldu. Bin yetmiş üç yılında (1663) Şeyhülislâm Minkarizâde'den devrânın yasaklanmasina dair fetvâ aldılar."*[28]

24 Aşkar, "Niyâzi-i Mısrî", c. XXXIII. s. 167; Tatcı, "Niyâzî-i Mısrî", s. 201.

25 Tatcı, "Niyâzî-i Mısrî", s. 203.

26 Tatcı, "Niyâzî-i Mısrî", s. 203; Ferhat Koca, "Osmanlı Fakihlerinin Semâ', Raks ve Devrân Hakkındaki Tartışmaları", *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: *5* Sayı: 13 (Temmuz-Aralık 2004), s. 38; Aşkar, *Niyâzi-i Mısrî: Hayatı*, ss. 92-94.

27 Aşkar, *Niyâzi-i Mısrî: Hayatı*, s. 98.

28 İbrahim Râkım, *Vâkıât-ı Pir-i Şehîd-i Dâmir Muhammed el-Mısrî*, Süleymaniye Ktp., İzmir bl., no: 790, vr. 24; Koca, "a.g.m.", s. 38.

Aslında olaylar Mısri'nin ikinci defa Bursaya gelişiyle beraber başlar. Mısrî'nin Bursa'ya geldiğini duyan Kâdızâde taraftarları, bir mektup göndererek Mısrî'yi uyarırlar. Bu meseleyi Mısrî şöyle anlatır: *"Burûse'ye geldiğimden sonra cümle Burûse'nin kürsi şeyhleri cem' olup, bize bir kağıt yazmışlar. Dimişler ki, benim efendim hoş geldiniz, safalar getirdiniz. velakin eğer bu şehirde temekkün itmek murâdınız ise Halvetî Tarîkatı'nı terk ittikten maâde kürside onlara dahl ve inkâr üzere olursanız, bu kavlin düştüğü yere cümle başımız yoluna koruz. Eğer bize muhâlefet üzerine olursanız, bu şehirde duramadığınızdan maâde akibet başınız virürsünüz. Zira padişah bu itikadtadır. Şeyhülislâm, vezir bahusus Vânî Efendi bu itikadtadır. Bunlara muhâlefet akıl başında olanda olmaz..."*[29] Tabi ki Mısrî'nin cevabı olumsuz olur ve Mısrî'nin aleyhine saray nezdinde olumsuz propakanda başlatılır. Bu durmu Mısrî: *"Meğer gerçek imiş, gittikçe padişaha düşman ittiler. Dokuz yıldır padişah siyaseti çekerim"*[30]sözleriyle belirtir.

Bu mektupla Niyâzî Mısrî ile Vânî Efendi isimlerinin karşı karşıya geldiği görülmektedir. Vânî Mehmed Efendi'nin etkisiyle Mısrî, Bursa'dâ bir takım sıkıntılar görür ve bunları şöyle anlatır: *"Bin yetmiş dokuzda (1668) büyük fitnelere düştüm. Bin seksen yılında (1669) tekkeyi inşa ettik. Bin yetmiş dokuz (1668) yılında öyle bir fitne çıktı ki, oturduğum mahalden başka bir mahalle gitmeye mecbur oldum. Bih seksen üç (1672) yılında bu fitneler öyle arttı ki; devlet erkânına durumu bildirmek için Edirne'ye gittim. Bin seksen dört (1673) senesi sonunda kendimizi nöbetle dervişâne beklettik. Birkaç ay nasihata çıkmadık."*[31]

Görüldüğü gibi, 1073/1663 yılında çıkarılan deveran yasağıyla başlayan sıkıntılar 1083/1672 yılına kadar sürmüştür. Bunun üzerine Mısrî, Edirne'ye gidip durumu devlete bildirmek zorunda kalmıştır. Ancak olayların 1084/1673 yılında da devam etmekte olduğu görülmektedir.

Tabii ki tüm bu olayların baş müsebbibi olarak Mısrî, saray vâizi Vânî Mehmed Efendi'yi görmüş ve olayı şöyle aktarmıştır: *"Vânî Sultan Mehmed'e yaklaşma imkânı bulunca Sultan IV. Mehmed, camide, mescidte ve tekkelerde bulunan bütün zikir ehlini cehrî zikirden kesti, zikir ehlini darmadağan etti. Zikir yerlerini boşalttı. O kadar ileri gitti ki, zikir nûru insanların kalbinden tamamen sönmeye yüz tuttu."*[32]

Gerçekten de tarihe bakıldığında Vânî Efendi'nin padişah nezdinde çok değer gördüğü ve onun etkisiyle tasavvuf erbabına karşı bazı yasaklar getirdiği görülür. Nitekim tarihçi Abdurrahmân Abdî

29 Mısrî, *Mecmûa*, vr. 6b.

30 Mısrî, *Mecmûa*, vr. 6b.

31 Râkım, *Vâkıât*, vr. 24.

32 Niyâzî Mısrî, *Mevâidü'l-irfân ve avâidü'l-ihsân*, Selimağa Ktp., Hüdâyi bl., no: 857, vr. 106b-107a; Aşkar, *Niyâzi-i Mısrî: Hayatı*, s. 100.

Paşa, Padişahın Vânî Efendi'yi davet ettiğini, bizzat Vânî'nin evine gidip iltifatta bulunduğunu ve kendisine hediyeler sunduğunu aktarmıştır.[33] Sultan Mehmed'in padişah hocası olmuş olan Vânî Efendi, IV. Mehmed üzerinde zamanla çok etkili olmuştur. Öyle ki, Vânî Efendi 1078/1667 yılında verdiği bir va'zında; halkın Kanbur Baba türbesine giderek şirke düştüklerini dile getirdiği için padişahın emriyle türbe yıktırılmıştır.[34]

İbn Teymiyye ile başlayıp, Birgivî Mehmed Efendi (öl.1573) ile devam eden bid'atlara karşı samimi mücâdele, Kâdızâdelilerle asıl mecrasından çıkıp, adeta tasavvuf ve tasavvuf ehliyle mücâdeleye dönüşmüştür. Kâdızâdeli vâizler, her fırsatta mutasavvıfları eleştirmiş, Osmanlıda baş gösteren sosyo ekonomik gerilemeyi dindeki bid'atlara, dolayısıyla sûfilere mal etmeyi adeta vazife edinmiştir. Tekkelere gitmeyi, deverân ve semâ'ı haram sayan bu anlayış, bununla yetinmeyip, medreselerde müsbet ilimlerin tahsilini, sela ve mevlid okunmasını, kahve ve tütünü haram saymış ve buna aykırı davrananları çok kolay bir şekilde tekfir edebilmişlerdir.

İşte Niyâzî Mısrî'nin:

İki bölmüş cihan halkın birini cennete salmış
Eliyle kürsîden birin tamuya sarkıdur vâiz
Çıkar ağzından ateşler yakar şeytân-ı mel'ûnı
Sanasın yidi tamunun azâbı kendidür vâiz[35]

beyitlerinde sözkonusu ettiği kişiler, bu dönemde mutasavvıflara türlü eziyetlerde bulunan Kâdızadeli vâizlerdir.[36]

Bu tür uygulamalarıyla Kâdızâdeliler tarafında yer almış olan Vânî Efendi, bazı müellifler tarafından da çok sert eleştirilere maruz kalmıştır. Mesela Hammer, Vânî Efendi'yi, "*Mutasavvıfların gözü dönmüş düşmanı*", halka telkin ettiklerini yapmayan bir riyâkâr olarak kayd ederken[37], Şemseddin Sâmî, "*Erbâb-ı tasavvufa karşı olan taassubuyla meşhur*" biri olarak kaytemiştir.[38] Yine Semiha Ayverdi kendisini; tarikat düşmanı, taassub sahibi, tarikatları yasaklama ve türbeleri yıkmakla suçlamakta ve onu sema, zikir gibi bin yıllık mazisi olan etik estetik Türk geleneğini ve tarikatları anlamamakla suçlamıştır.[39]

33 Abdurrahmân Abdî Paşa, *Vekâyiname-i Abdi Paşa*, Türk Tarih Kurumu Ktp., Yazma Eserler, no: 44, vr. 127a; Aşkar, *Niyâzi-i Mısrî: Hayatı, ss.* 100-101.

34 Abdî Paşa, Vekâyiname, vr. 133a; Aşkar, *Niyâzi-i Mısrî: Hayatı*, s. 101.

35 Kenan Erdoğan, *Niyazi-i* Mısri *Divânı*, Akçağ Yay., Ankara, 1998, s. 105.

36 Ali Fuat Bilkan, "XVII. Y'üzyılda Medrese ve Tekke Mücadelesinin Osmanlı Şiirine Yansıması", *Osmanlı Araştırmaları XXVI*, İstanbul, 2005, s. 128.

37 Joseph Von Purtgstall Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, haz. Mümin Çevik-Erol Kılıç, İstanbul, 1986, c. XI, s. 120; Pazarbaşı, *Vânî Mehmed Efendi, ss.* 173-174

38 Şemseddin Sâmî, *Kamusu'l-a'lâm*, Mihran Matbaası, İstanbul, 1316, c. VI, s. 4679.

39 Semiha Ayverdi, *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*, Damla Yay., İstanbul, 1978, ss. 119-121; İdiz, *Van ve Çevresi*, s. 140.

Vânî Efendi aleyhine söylenmiş bu ve benzeri ifâdelere karşın, Vanî Mehmed Efendi üzerine geniş bir çalışma yapmış olan Erdoğan Pazarbaşı, bu ithamların Vânî Efendi'nin halk arasındaki bazı bid'atlara karşı gelmesi ve Kanbur Dede adında bir zatın türbesini yıktırmasından kaynaklandığını ifâde ederek, aslında Vânî Efendi'nin gerçek tasavvufa değil, tasavvuf görüntüsü altında o zaman yapılan bazı bid'atlara karşı olduğunu ima etmektedir[40]ki; Vânî Efendi'nin hayatı ve eserleri incelendiği zaman bu kanıya varmak mümkündür. Mesela *Tasavvufî Bidatlardan Sakınmaya Dair Risale*'sinde Vânî Efendi, zamanındaki ehl-i tasavvufun samimi olmadığını, Şeriat'a muhalif hareket ettiklerini ve Allah'ın kendilerini koruyup affettiği sufiler hariç, diğerlerinin ehl-i bid'a olduklarını dile getirmekte ve şöyle devam etmektedir: *"ve ey kardeş, zamanede sufî namında olanlar, illa men asemehullah'u Teâla (Allah'ın kendilerini koruduğu kimseler hariç), ehl-i bid'attırlar. Garazları sahih değildir. Hman bir ism ve resm kaldı..."*[41] Bu ifâdelerden de Vanî Efendi'nin gerçek tasavvuf ve sûfîlere karşı olmadığı, zamanında ortaya çıkan ve tarikata yakışmayan, bid'at işler yapan ve tarikatın sadece isim ve görüntüsüyle uğraşan sûfîlere karşı olduğu söylenebilir.

Kaldı ki Mısrî'nin, cifr ilmiyle uğraşıp, kendisini, İsâ ve mehdî olduğunu, Hz. Hasan ile Hüseyin'in peygamber olduklarını iddia ettiği de kaynaklarda belirtilmiştir. Vânî Efendi'nin de bu tür fikirlere karşı olduğunu vurgulayanlar olmuştur. Hatta Mısrî bazı sûfîler tarafından da eleştirilmiştir. Örneğin Mısrî ile muassır olan Halveti şeyhi Nazmi Efendi (öl.1112/1701) de Mısrî'yi bu hususlardan dolayı eleştirmiş ve âlim, fâzıl bir şahsiyet olduğunu beyân ettikten sonra şöyle demiştir: *"Lâkin sevdâ-yı riyasetle mâl-hülyâ, belki mertebe-i /cünûna varub ve kütüb-i cifriyeden mütâla'a ile, kendüsin gâh Îsâ gâh Mehdî hayal itmekle, Cifr-i Ülâ'dan ve Ankâ-ı Mağrib'den ve Fütûhât'tan zu'munca / müddeâsını nisbet-i edile irâd iderlerdi. Hatta Fakir-i kesîru't-taksîr ile bu bâbda müzâkere düşüb 'Îsâ ve Mehdî olduğuma sizden şehâdet isterim' deyücek, tevfik-i ilâhi ile menşe-i ğalatın tefhim idüb, kemrehleri sırat-ı müstakîme hidâyet ider Mehdî'siz ve kulûb-ı meytevî ihyâ ider / Îsâ'sız?! Delillerinüz arkam-ı i'tibar ile hasıl-ı evham ve hayâlâttır, didim."*[42]

Ancak bu durum, Vânî Efendi'nin dönemin sûfîlerine karşı katı davrandığı ve saray nüfuzunu aleyhte kullandığı gerçeğini değiştirmez. Sarayda nüfuz sahibi olan Vanî Efendi'nin bu dönemde tüm mutasavvıflara özellikle de halvetîlere cephe alıp, padişahın desteğiyle şeyhlere eziyet verdiği anlaşılmaktadır. İş o kadar ileri götürülür ki, bir ara İstanbul'da baş gösteren ve birçok kişinin ölümüne

40 Bak. Pazarbaşı, *Vânî Mehmed Efendi*, ss. 174-175.

41 Vanî Mehmed Efendi, *Tasavvufî Bidatlardan Sakınmaya Dâir Risâle*, Süleymaniye Ktp., Hacıbeşir Ağa, no: 406/3, vr. 188b.

42 Nazmi Efendi, *Hediyyetü'l-ihvân*, s. 488.

sebep olan veba hastalığını bile Vânî Efendi'nin, halkın bazı türbelere gösterdiği aşırı saygıya bağladığı ve buna sebep sûfîleri gördüğü ifâde edilir.[43]

Vânî Mehmed Efendi, cehrî zikrin mekrûh olduğunu söyleyerek buna dâir bir de risâle yazmıştır. Ayrıca *İhyâ* ve *Avârif* gibi tasavvufî eserleri fıkhî eserlerle karşılaştırıp onları ikinci planda tutmuş ve şayet birisi bu meşâyihin dediklerine ne dersin diye soracak olursa biz cevaben: *"Deriz ki, biz İmâm-i A'zam'ın mezhebindeyiz, ol şeyhlerin mezhebinde değiliz, imâmımız kavline amel vâcibtir, onların hali ve ameli kendilerine sipariş olsun"*[44] ifâdeleriyle sûfîlerin, haliyle Mısrî'nin, tepkisine yol açmıştır.

Saraydan ve saray hocası Vânî Efendi'den destekli kâdızâdelilere karşı en sert tepkiler, belirttiğimiz gibi, Mısrî'den gelmiştir. Mısrî, kâdızâdelilerin Vânî Efendi'nin etkisiyle saraydan destek aldıklarını görüp bundan dolayı Vânî Efendi'ye ağır ithamlarda bulunmuştur. Bu ithamlar, eleştiri sınırlarını da aşmıştır. Mısrî, Vânî Efendi'ye hitaben şöyle demiştir: *"Bire echeli halkillah, bire Hamzaviyye şeyhi, Mehdî'nin zuhûruna sebep sensin. Al-i Osman'nın tahtını berbat iden sensin. velâ teniyâ fî zikrî denilen zâlim Vânî sen değil misin? Değme bir zâlimin adı zikredilmemiştir Kur'ân'da. Bu senin ziyade melûn olduğuna delâlet ider. velâ teniyâ ile anladığın şirkten sakınırım. Ol câhilsin, echelsin, ol fâsıksın, mülhidûndansın."*[45]

Tek başına bu ifâdeler bile, Mısrî'nin Vânî Efendiye karşı duyduğu nefreti ve aralarındaki mücâdelenin vardığı boyutu göstermeye yetmektedir. Görüldüğü gibi, Mısrî, Vânî Efendiy'e câhil ve melûn gibi hakaretler yağdırmanın yanında kendisini, Hamzevî şeyhi ve Osmanlı tahtının yüz karası olmakla da itham etmektedir. Bu da Mısrî'nin Vânî Efendi'yi devletten ve padişahtan ayrı tutmaya çalışmasının bir gayreti olabilir. Yanî Mısrî, Vânî'yi eleştirirken devleti karşısına almak istememektedir. Vânî Efendi'nin Osmanlı sarayına lâyık olmadığını ifâdeyle, kızgınlığının devlet ve sultana değil, Vânî'ye olduğunu ve saraydan yana bulunduğunu ima etmektedir. Ayrıca Mısrî'nin "Hamzevî şeyhi" ifâdesini hakaret olarak Vânî'ye yöneltmesi, kendisinin Hamzevî melâmilerinden hoşlanmadığını ve Hamzevîlerin devlet tarafından takibat altında tutulduklarını göstermektedir. Zira 935/1528'de Oğlan Şeyh İsmâil Mâşûkî (öl.935/1528)'nin mürîdleriyle beraber idam edilmelerinden sonra Hamzâvîler hep gözlem altında olmuşlardır.[46] Mısrî'nin Hamzavîlerden hoşlanmamasının asıl sebebinin ise bazı Hamzevîlerden

43 Aşkar, *Niyâzi-i Mısrî: Hayatı*, s. 102.

44 Vânî Efendi, *Tasavvufî Bidatlar*, vr. 190; Ayrıca bak. Pazarbaşı, *Vânî Mehmed Efendi*, ss. 179-180.

45 Mısrî, *Mecmûa*, vr. 52b; Ayrıca bak. Aşkar, *Niyâzi-i Mısrî: Hayatı*, s. 102.

46 Abdurrezzak Tek, "Müstakimzâde'nin Risâle-i Melâmiye-i Bayramiye Adlı Eseri ile İlgili Bir İnceleme", *Tasavvuf*, Sayı: 7, Ankara, 2001, s. 258.

duymuş olduğu "Rafızî" itikadına dâir sözler olduğu kaydedilmiştir.[47]

Hızını alamayan Mısrî, اذْهَبْ أَنتَ وَأَخُوكَ بِآيَاتِي وَلَا تَنِيَا فِي ذِكْرِي *"Sen ve kardeşin, ayetlerimle gidin; beni anmakta gevşek davranmayın"*[48] âyetinin Vânî Efendi hakkında olduğunu söyleyerek Vânî Efendi'yi Kur'ân'dan delille itham etmek istemiştir. Mısrî bu âyette geçen وَلَا تَنِيَا *"velâ teniyâ"* ifâdesinde yer alan "venâ" kelimesinin ونا, يني, واني "venâ-yeni-vânî" şeklinde ismi fâilini alarak âyeti *"Beni anmakta Vânî olmayın"* şeklinde tercüme etmiştir.[49] Yine Mısrî, ebced hesabına dayanarak, Vânî'nin kendisine düşman olacağını ve sonunda kendisinin gâlib geleceğini âyetlerden çıkarmaya çalışmıştır.[50]

Yıllarca süren bu mücâdelede Mısrî ve Sivâsîler aleyhinde görünen bazı zevat, zamanla Mısrî'yi anlamış, zikir ve deverân aleyhindeki yasaklar kaldırılmıştır. Nitekim karşılıklı tartışmalar sürüp giderken, Mısrî'nin methini duymuş olan Köprülü Fazıl Ahmed Paşa Mısrî'yi Edirne'ye davet ederek kırk gün burada misafir etmiştir. İstanbul'a dönen Mısrî'yi, zikir ve deverânın yasaklanmasına fetvâ vermiş olan şeyhülislâm Minkarizâde Yahyâ Efendi (öl.1088/1677), davet etmiştir. Mısrî, söz konusu yasakların müsebbibi olarak gördüğü Münkarîzâde ile görüşmek istemediğini söylemişse de, nihayetinde kendisiyle görüşmüş ve bu görüşmede Minkarîzâde Mısrî'den özür dilemiştir.[51]

Mısrî İstanbul'dayken Ayasofya Câmii'inde va'z vermiş ve bu va'zı birçok âlim ve ileri gelenle beraber IV Mehmed (öl. 1098/1687) de dinlemiştir. Zikir ve deverân konusunda verdiği etkili va'zın ardından daha Mısrî kürsiden inmeden Sultan tarafından zikir ve deverânın serbest edildiği kendisine bildirilmiştir. Mısrî, haberi kürsiden cemaata bildirmiş ve sultana duâlar edilmiştir. Cumadan sonra da orada buluna sûfîler mensûb oldukları tarîkat zikrini icra etmişlerdir.[52]

Sonuç itibariyle Limni Adası'nda sürgünde vefat eden Mısrî'mi yoksa Bursa Kestel'de sürgündeyken vefat eden Vânî'mi gâlib geldi bilinmez ama; ümmetin iki taraf arasındaki mücâdeleden müzdarib olduğu ve zarar gördüğü açıktır. Nitekim bu mücâdelenin sonu sadece Vânî'nin sürgün olmasıyla bitmemiş, Devleti zora sokan Edirne olayı başlamıştır. Edirne olaylarıyla Vânî Efendi'nin damadı ve aynı zamanda şeyhülislâm olan Feyzullah Efendi ile on beş yıl boyunca devlet görevi almaktan çekinmiş olan Vânî'nin iki oğlu da

47 Bak. Osman Türer, *Osmanlılarda Tasavvufî Hayat: Halvetîlik Örneği*, İnsan Yay., İstanbul, 2011, s. 199.

48 Tâhâ, 20/42.

49 Bak. Pazarbaşı, *Vânî Mehmed Efendi*, s. 177.

50 Bak. Pazarbaşı, *Vânî Mehmed Efendi*, s. 177.

51 Bak. Aşkar, *Niyâzi-i Mısrî: Hayatı*, ss. 104-105.

52 Bak. Aşkar, *Niyâzi-i Mısrî: Hayatı*, ss. 106-107.

olaylardan uzak çalışmakta oldukları çiftlikten alınarak öldürülmüşlerdir.[53] Yani halk da devlet de zarar görmüştür. Ayrıca saray nezdinde vaktiyle değer görmüş olan bu iki önemli zatın sürgünde vefat etmiş olmaları da olayların farklı bir hikmeti olsa gerek.

Hayatının önemli bir kısmını sürgünlerde geçirmiş olan Mısrî'nin, Vânî Mehmed Efendi'nin sürgüne gönderilmesi üzerine şu hicvi kaleme almış olması da mücâdelenin boyutunu ayrıca göstermektedir:

Zevale gün salındı kal'a-i Van alındı
Batıl vücud tolundı vücud-ı Hak bulundı
Vücûd-ı insana din muhakkak oldı sultân
Şeytanı sürdi Rahmân levhinden ol silindi
Bir mahfi sehhâr idi kattâl u cebbâr idi
Câzû-yı rnekkâr idi câzûlığı bilindi
Tevbe iderdi hayra niyyet iderdi şerre
Küp olmış idi hamra hamrun küpi delindi
Sevmezdi ol beşeri âm idi hep zararı
Ehl-i hakkun cigeri dilim dilim dilindi
O zalimün elinden çıkdı çoğı yolından
Cüdâ düşüp ilinden defterleri çalındı
Yezîd-i bed-nâm idi ilimde hâhâm idi
İt idi Bel'âm idi taşra dili salındı.[54]

Sonuç

Osmanlı Devletinin XVII. Yüzyılda gördüğü sosyo ekonomik ve siyasî duraklamaya paralel olarak ortaya çıkmış olan Kâdızâdelîler-Sivâsîler olayı, medrese ve tekke arasında bir mücâdele gibi görülse de daha çok İstanbul'la sınırlı kalmıştır. Dolayısıyla genel bir medrese ve tekke mücâdelesinden bahsedilemez.

Söz konusu olaylar, IV. Murad, Sultan İbrahim ve IV. Mehmed devirlerini içine alarak uzun bir süre aralıklarla sürmüştür. Üç dönem halinde cereyan ettiği söylenen bu olayların üçüncü safhasında iki kesimi temsilen, biri Malatyalı, diğeri Vanlı olan iki doğulu âlim, kaderin garib bir cilvesi olarak karşı karşıya gelmişlerdir.

Olaylar şahsi olmaktan çok fikri seviyede olması gerekirken, mücâdelenin seyri, meseleyi şahsileştirmiş ve Mısrî ile Vânî Efendi'yi karşı karşıya getirmiştir. Saray nüfuzunu kullanan Vânî Efendi, kendisince şeriata aykırı gördüğü zikir ve deverân gibi icraatlara sert tavırlar takınmış, zikir ve deverânın yasaklanmasını sağlamış ve Mısrî'nin sürgün edilmesine sebep olarak görülmüştür. Her ne kadar bazı kaynaklar Vânî'nin gerçek tasavvufa değil, o dönemde tasavvuf görüntüsü altında yapılan bazı yanlış uygulamalara karşı

53 Pazarbaşı, *Vânî Mehmed Efendi*, s. 178.

54 Erdoğan, *Niyazi-i Mısri Divânı*, s. 214; Bilkan, "a.g.m." ss. 128-129

geldiğini kaydetmişlerse de; başka kaynaklar, Vânî'nin sûfî ve mutasavvıflarla ciddi bir mücâdeleye giriştiğini ve Mısrî gibi sûfîlerin sürgününe sebep olduğunu kaydetmişlerdir.

Söz konusu mücâdelede her iki taraf eleştiri sınırlarını aşarak hakarete varan sözler ve tehditler yağdırmışlardır. Vânî'nin etkisiyle yasaklanan zikir ve devrânâ -yasağa rağmen- devam etmiş olan Mısrî ve yandaşları, tehdit ve endişe dolu günler geçirmişlerdir. Tüm bunlar karşısında Mısrî, Vânî Efendi'yi hakaret dolu sözlerle, câhil ve mülhid olarak nitelemiştir.

II. Viyana seferinin bozguna uğramasından sorumlu tutulup, Bursa Kestel'e sürgün edilen Vânî'nin damadı Feyzullah Efendi ile iki oğlu öldürülmüştür. Mısrî, verdiği vaazla padişahı ikna edip yasağın kaldırılmasını sağlamışsa da daha sonra Limni'ye sürgün edilmekten kurtulamamıştır.

Bir hayat boyu sürmüş olan mücâdelede kazanan kaybeden oldu mu bilinmez ama, ilahi takdirin bir cilvesi olsa gerek, her iki zat da sürgündeyken vefat etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

Abdî Paşa, Abdurrahmân, *vekâyiʿnâme-i Abdi Paşa*, Türk Tarih Kurumu Ktp., Yazma Eserler, no: 44.

Aşkar, Mustafa, *Niyâzî-i Mısrî: Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İnsan Yay. İstanbul, 2011.

_____ "Niyâzî-i Mısrî" *DİA*, İstanbul, 2007.

Ayverdi, Semiha, *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*, Damla Yay., İstanbul, 1978.

Bilkan, Ali Fuat, "XVII. Y'üzyılda Medrese ve Tekke Mücadelesinin Osmanlı Şiirine Yansıması", *Osmanlı Araştırmaları XXVI*, İstanbul, 2005.

Çavuşoğlu, Semiramis, "Kâdızâdeliler" *DİA*, İstanbul, 2001.

Çelebî, Kâtip, *Mîzânü'l-Hakk fî ihtiyâri'l-ehakk*, ter. Süleyman Uludağ, Kabalcı Yay., İstanbul, 2008.

_____ *Keşfu'z-zünûn en-esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn*, Maarif Matb., 1941.

Erdoğan, Kenan, *Niyazi-i* Mısri *Divânı*, Akçağ Yay., Ankara, 1998.

Gölpınarlı, Abdülbaki, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, İnkılap Yay., İstanbul, 2006.

Gündoğdu, Cengiz, *Bir Türk Mutasavvıfı Abdülmecîd Sivâsî*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2000.

_____ "Şeyh Muhammed Nazmi'nin Kâtip Çelebî'yi Tenkidi Üzerine Bir Mülahaza" *Ekev Akademi Dergisi*, Sayı: 3 (Kasım 1998).

Hammer, Joseph Von Purtgstall, *Osmanlı Devleti Tarihi*, haz. Mümin Çevik-Erol Kılıç, İstanbul, 1986.

Hulvi, Mahmud Cemâleddin, *Lemazat-ı Hulviyye ez-Lemeât-ı Ulviyye*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Efendi, No: 4536.

İdiz, Ferzende, *Ömer Fânî Efendi ve Tasavvufa Dâir Üç Eseri*, İnsan Yay., İstanbul, 2011.

_____ "Kâtip Çelebî'nin Mîzânü'l-Hakk Adlı Eseri Bağlamında Kâdızâdeliler-Sivasîler Mücâdelesi" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 39 (Ağustos 2015, www.sosyalarastirmalar.com).

_____ *Van ve Çevresinde Yaşamış Mutasavvıflar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2000.

Karagöz, Mehmet. "Osmanlı Fikir Hayatında Kadızâdeliler", *Türkler*, Cilt XI, Ankara, 2002.

Koca, Ferhat, Osmanlı Fakihlerinin Semâ', Raks ve Devrân Hakkındaki Tartışmaları, *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 5 Sayı: 13 (Temmuz-Aralık 2004), ss. 25-74.

Mısrî, Niyâzî Muhammed, *Mecmûa*, Bursa Eski Eserler Ktp., Orhan bl. No: 690.

_____ *Mevâidü'l-irfân ve Avâidü'l-ihsân*, Selimağa Ktp., Hüdâyî bl., no: 857.

Mustafa Nazmi, *Hediyyetü'l-İhvân*, (İnceleme ve Edisyon Kritikli Metin, Doktora Tezi İkinci Kısım) Haz. Osman Türer, Ankara, 1982.

Nâimâ Mustafa Efendi, *Naîmâ Tarihi*, çev. Zuhuri Danışman, Zuhuri Danışman Yay., İstanbul, 1969.

Ocak, Ahmet Yaşar , "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Dinde Tasfiye (Pürütanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış: Kadızadeliler Hareketi", *Türk Kültürü* Araştırmaları, c. XIX, Sayi: 1-2, Ankara, (1979-1983).

Pazarbaşı, Erdoğan, *Vânî Mehmed Efendi ve Arâisü'l-Kur'ân*, Van Belediyesi Yay., Van, 1997.

_____ "Mehmed Efendi Vanî", *DİA*, Ankara, 2003.

Râkım, İbrahim, *Vâkıât-ı Pir-i Şehîd-i Dâmir Muhammed el-Mısrî*, Süleymaniye Ktp., İzmir bl., no: 790.

Sâmî, Şemseddin, *Kamusu'l- a'lâm*, Mihran Matbaası, İstanbul, 1316.

Şeyhi Mehmed Efendi, *Vakâyiü'l-fudalâ*, haz. Abdulkadir Özcan, Çağrı Yay., İstanbul, 1989.

Tarih-i Raşid, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüseyin Kazım Bl., 53/1-II.

Tatcı, Mustafa, "Limni'de Sürgün Bir veli: Niyâzî-i Mısrî", *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması*, Eskişehir, 2014, ss. 201-229.

Tek, Abdurrezzak, "Müstakimzâde'nin Risâle-i Melâmiye-i Bayramiye Adlı Eseri ile İlgili Bir İnceleme", *Tasavvuf*, Sayı: 7, Ankara, 2001, ss. 249-268.

Türer, Osman, *Osmanlılarda Tasavvufî Hayat: Halvetîlik Örneği*, İnsan Yay., İstanbul, 2011.

Van Kütüğü, Heyet, Türk Hava Kurumu Matbaası, Ankara 1992.

Vânî, Mehmed Efendi, *Arâisü'l-Kur'ân*, Süleymâniye Ktp., Râşid Efendi bl. No: 21525.

_____ *Tasavvufî Bidatlardan Sakınmaya Dair Risâle*, Süleymaniye Ktp., Hacıbeşir Ağa, no: 406/3.

Vassaf, Hüseyin, *Sefine-i* Evliyâ-ı *Ebrâr (Şerh-i Esmâr-ı Esrâr)*, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, No: 32307.